

Fero ne eksplicira svoj metod, on se prepoznaje u samom radu. U njegovoj osnovi je komparativnost, smela i sugestivna, sa dobro nađenim jedinicama komparacije. Konačno, ova knjiga omogućava da se uoči neraskidiva *povezanost* sadašnje i prošle stvarnosti, još više *međusobna uslovljenost* sadašnjosti i načina interpretacije prošlosti. Ta tema neprestano treba da zaokuplja pamet istoričara, ali i da na oprezu drži njegovu publiku.

Srdan MILOŠEVIĆ

Peter Fritzsche,
*Stranded in the Present, Modern Time and
the Melancholy of History*,
Harvard University Press, Cambridge and London, 2004, 268 str.

Ovladavanje historiografskim znanjima retko prati posvećenost pitanjima koja se mogu okarakterisati kao teoijski prosede ili filozofski pristup ukupnom značenju prošlosti. Praktičari istorijske nauke pomalo su zazirali od onoga što se među njima smatralo preterivanjem u stručnoj kulturi i samo su retki pojedinci bili dovoljno odvažni da premoste provaliju koja je delila teorijsko i praktično. Potom je usledila reakcija na potiskivanje teorije u vidu modela i prethodnih hipoteza koja je u ekstremnom vidu imala za posledicu nekorektno iščitavanje izvora i podešavanje podataka prema potrebama teme ili njihovih autora. Ipak, to ne znači da je potrebno bežati od suočavanja sa teorijskim konceptima, čak ni onda kada oni nisu bliski razumevanju sveta tradicionalne istorijske nauke.

Za jednu od takvih knjiga može se smatrati delo Pitera Fričea *Nasukani u sadašnjici, moderna vremena i melanholija istorije*. Slično idejama Imanuela Valerštajna, i autor polazi od Francuske revolucije u objašnjavanju potrebe za mestom i vremenom sigurnosti i bezbednosti do kojih čovek modernog vremena, sa svojim nasledem, nikada nije došao. Za Fričea, upravo je ta revolucija i revolucionarni period stvorila osećaj provalije između prošlosti i sadašnjosti, a isto tako između individualaca i društvenih grupa. Taj osećaj razdora preovlađuje i u njihovim prvobitno prihvaćenim izvorima ličnog i socijalnog značenja. Kada se neko suoči sa njima stiče utiske i vuče zaključke da su revolucionarni mislioci, pod uticajem događaja, upali u niz činilo se beskrajnih šokova kako u tumačenju tako i u razmatranju posledica. Bila je to pozadina za stvaranje novog senzibiliteta koji se ticao mesta individue u drami istorije. Autor je pratio izmeštanje osećaja sigurnosti u ljudskom životu kroz ova književno i psihološki nesigurna vremena.

Posle uvoda i prvog poglavlja posvećenog centralizaciji revolucije knjiga se nastavlja u punoj deskriptivnoj prozi kreirajući bogatu kulturnu istoriju napisanu na osnovu impresivnog broja istorijskih izvora, da bi autor dao sliku novog istorijskog polja posmatranja na razmeđi psihoistorije i kulturno istorijskih radova.

Svako sledeće poglavlje ispituje simbole premeštanja u pogledima modernih zapadnih Evropljana i Amerikanaca do prvih decenija 19. veka. Proučavanje osećanja izopštenosti u drugoj glavi pod nazivom Stranci dopustilo je autoru da ispita iskustvo egzila kroz dnevnike, memoare, pa čak i radove koji se mogu svrstati u rodove biografsko-romanesknih formi. Ta forma je bila uobičajena za izražavanje početnih stavova izgnanika prema psihološkim posledicama revolucionarnih težnji. Kao primer prognanika sa osećajem produžene prisilne izmeštenosti iz svog prostora i vremena Friče je izabrao

velikog francuskog pesnika i aristokratu Fransoa de Šatobrijana, čiji je dnevnik shvaćen kao svojevrсни testament potrebi njegove generacije da se izbori sa gubitkom i progonstvom ne toliko vezanim za prostor koliko oličenim u vremenu koje nisu razumeli. Bio je to početak složene igre stvaranja onoga što će se u našem vremenu iskazivati kao moderni identitet, a za taj prvi naraštaj iskorenjenih osoba činjenica da čovek nema jedinstven i konzistentan život bila je predmet bola, zabrinutosti, pa i nedorečenog pesimizma. Iskušenju preispitivanja preloma u ljudskim životima nisu odeleli ni drugi pripadnici emigracije kao što su bile Madam de Stal i Madam de Menervil. Biti stranac u egzilu postalo je simbol problematike modernog života samog po sebi ili, ako se posmatra sa stanovišta pružanja otpora, života koji se oseća u nostalgичnom i melanholičnom vremenskom načinu razmišljanja. Nisu samo književni radovi svedoci i izvori za osećanje izgubljenosti svojstveno modernom čoveku. Deo preispitivanja složene prošlosti igre osećanja, memorije i političkih verovanja, u oblikovanju identiteta, povezan je sa materijalnim ostacima, kao što su ruševine kojima je posvećeno sledeće poglavlje.

Bio je to deo napora da se objasni uspon nacionalne svesti preko povezivanja istorijskih i geografskih tačaka na kojima su tvrđave, crkve i kule od spomenika postali podsetnici na moćno vreme davne prošlosti koje je trebalo obnoviti. Simbol aktuelnosti poželjne prošlosti postala je gotška katedrala u Kelnu koja je pobornike nemačkog nacionalnog preporoda podsećala na nerealizovane mogućnosti predaka i na mogućnost da se aspiracije poput njenog završetka prenesu budućim naraštajima. To drugačije čitanje materijalnih ostataka pokazatelj je osnovne razlike između razumevanja prošlosti u 18. veku i kasnijem periodu. Dok je 18. vek govorio o moralnoj lekciji prirode koja uništava spomenike ljudske veličine, dotle je 19. vek posmatrao ruševinu kao pojedinačnog svedoka izdvojenog katastrofalnog trenutka nacionalnih istorija. Sumirajući razliku, Friče je naglasio dijalektičku moć ruševina u okviru postrevolucionarne imaginacije. Tako su sve pojedinačne ruševine postale podsetnik kontinuiteta, ali i svedok pretnje iznenadnog uništenja. Drugi način njihovog učitavanja bilo je prizivanje poluprikrivene prošlosti u ličnom i za Fričea ključnom nacionalno političkom značenju.

Četvrto i peto poglavlje knjige vode čitaoca bliže kući kao središtu stvaranja ličnih i društvenih identiteta, ispitujući lokalizaciju nacionalne memorije. U slučaju SAD-a tome su poslužile „palate sećanja” na američke posedničke porodice iz 19. veka koje su stvarale osećaj povezanosti i posedništva među generacijama koje su prolazile. Centralne figure kulturnih politika toga vremena doživljavale su naciju kroz initimne i fragmentarne delove opisujući pejzaže prostora i vremena u kome su delovali. Iza pažljivo sakupljenih priča braće Grim, koje danas mogu izgledati sasvim lišene mogućih političkih pozadina, nazire se demonstracija prvobitnog jedinstva nemstva shvaćenog kao nešto što treba obnoviti. Tako se ponovo javila melanholična misao o strašnom razdoru između prošlosti i sadašnjosti, ovoga puta ne u ideološkim okvirima protivnika Francuske revolucije nego u shvatanjima nacionalnog bića.

Poslednje poglavlje knjige posvećeno je stvaranju memorije u okviru porodice preko porodičnog života i kulture porodice sećanja, što dovodi do odgovora na pitanje na koji su način moderne koncepcije vremena i prostora našle izraza u svim slojevima društva. Na primeru autorke *Čiča Tomine kolibe* Harijet Bičer Stou prikazano je kako geografska podela na istok i zapad oblikuje osećaj mesta vremena i prostora na primeru njene porodice koja se često selila, a na osnovu tog iskustva Friče je odlučio da ga proširi i na celu američku naciju. Pokazalo se da su literarne forme koje je Friče koristio kao izvore, od istorijskih novela Valtera Skota do francuskog pesnika Žerara de

Nerval, osmišljene tako da podržavaju domaćinstva srednje klase stvorena da očuvaju, ritualizuju i prenose memoriju preko onoga što je autor nazvao „istorizacijom privatnog života”. Ta vrsta sećanja povezuje značajne istorijske događaje sa ličnom i porodičnom dramom ili srećom običnih ljudi. U kućnoj atmosferi događaji kao što su rodendani i porodična okupljanja kombinovani su sa predmetima za čuvanje sećanja kao što su fotografije i knjige za lepljenje isečaka, kako bi sačuvali osećaj kontinuiteta u vremenima i prostorima koji su bili sve podložniji brzim izmenama i osećanju gubitka. Poput njenog evropskog pandana i protivnika, viktorijanskog osećanja epohe, američka ideologija progressa suočila se sa komplikovanim osećajem nepovezanosti i erozije značenja raznih vrsta prošlosti. Odgovor se ticao nastajanja očuvanja memorije kroz brojne kulturne prakse i praznike.

Zaključak pod nazivom Istorijsko doba daje pregled i grupu finalnih ocena opšteg značaja istorijske svesti modernog Zapada. Pokazalo se da postoje dva spektra mogućnosti razmatranja istorijske svesti. Prvi spektar govori o emancipatorskim mogućnostima istorijske svesti, a drugi, mnogo manje poželjan, govori o ideološkom osuđivanju i odbacivanju onih za koje se smatra da su prostorno i vremenski izvan modernosti, poput naroda koji ne pripadaju Zapadu ili ih on ne priznaje kao deo zapadne kulture iako vekovima žive u njoj, kao što su na primer američki Indijanci. Sam autor imao je nameru da stvori sliku predane i lične kulturne aktivnosti koja je omogućila posebnu porodičnu i ličnu koncepciju istorije.

Ostaje otvoreno pitanje zašto ovakva razmatranja nisu obuhvatila 20. vek i njegove prelome, kao što su dva svetska rata i genocid nad Jevrejima. Tako ostajemo uskraćeni za razmišljanje da li su ti događaji uticali na lično i kolektivno shvatanje prostora i vremena, u kulturnom značenju tih reči, ili su ona samo puki produžeci jednog senzibiliteta stvorenog krajem 18. veka. Izostao je i odgovor na pitanje da li su prelomi 19. i 20. veka samo posledice prekretnice u 18. veku, a još važnije da li su iznedrili nove mogućnosti razumevanja prostora i vremena i da li su ti vidovi novih pogleda uporedivi sa vremenom revolucije u francuskom narodu.

Uprkos nedorečenostima knjige Pitera Fričea, ostaje utisak da bi knjiga koja bi se bavila sličnim problemima srpskog naroda u 19. i 20. veku bila dobrodošla, tim pre što utisak o vremenu u kome živimo stvara možda pogrešnu sliku da su Srbi narod čije je istorijsko sećanje moguće, ako ne lako preoblikovati, a onda bar sistemski upotrebiti u nečemu što se može nazvati ideološkim oblikovanjem nacije.

Dr Ljubomir PETROVIĆ

Hauard Zin,
Istorijski ogledi o američkoj demokratiji,
Svetovi, Novi Sad 2004, 218 str.

Knjiga *Istorijski ogledi o američkoj demokratiji* Hauarda Zina, američkog istoričara i autora više istorijskih radova (*La Gvardija u Kongresu*, *Razmišljanja o Nju Dilu*, *Vijetnam: Logika povlačenja*), u izdanju novosadskih Svetova, predstavlja zbirku eseja nastalih u drugoj polovini XX veka. Iako su nastali različitim povodima, radi se o radovima inspirisanim aktuelnim političkim i društvenim događajima i promenama u svetskim okvirima, kao i u okvirima američkog društva.